

УДК 800.732:801

MAKING DINOSAUR NAMES USING APHYXOIDS OF GREEK AND LATIN ORIGIN

ТВОРЕННЯ НАЗВ ДИНОЗАВРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ АФІКСОЇДІВ ГРЕЦЬКОГО ТА ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Samoilenko O.V. / Самойленко О.В.*s.philol.s., as.prof. / к.філол.н., доц.**ORCID:0000-0001-5040-874X**Donetsk national medical university,**Lyman, Pryvokzalna, 27, 84404**Донецький національний медичний університет,**Лиман, Привокзальна, 27, 84404*

Анотація. Статтю присвячено функціонуванню терміноелементів грецького та латинського походження у біологічній галузі. У якості ілюстративного матеріалу використовуються назви динозаврів, для творення яких найпродуктивнішим є суфіксоїд **-завр**. Проаналізовано також і префіксоїди, доведено, що такі й самі терміноелементи є поширеними і в термінології медичної галузі. Підкреслено, що афіксоїд **-завр** навіть використовується в оказіональних новоутвореннях.

Ключові слова: термін, афіксоїд, суфіксоїд, префіксоїд, оказіоналізм.

Вступ.

Вивчення термінології є невід'ємною частиною засвоєння будь-якої дисципліни, саме тому знайомство з терміноелементами грецького та латинського походження має стати невід'ємною частиною оволодіння певним фахом, бо ці конструкти відіграють провідне значення не тільки у творенні медичних термінів, але й у фахових мовах інших наук.

Основна частина.

У сучасній лінгвістиці дискусійним питанням залишається статус інтернаціональних компонентів грецького та латинського походження в складі композитів (це компоненти на кшталт **-логія, гідро-, -графія, літо-**). Наразі існує чотири точки зору на визначення цього статусу. Мовознавці пропонують відносити елементи на зразок **-логія** та **-фобія** та їм подібні: 1. До кореневих морфем; 2. До афіксів; 3. До радикасоїдів; 4. До афіксоїдів.

Представники першої концепції твердять, що «жоден з елементів **-фоб, -бус, -граф, теле-, астро-, гідро-, макро-, мікро-** тощо – не загубив свого лексичного значення і використовується для утворення складних слів, а не афіксальних [3, с.

38]. Крім того, лінгвісти відзначають, що деякі з цих запозичених морфем можуть функціонувати (подібно кореневим морфемам мов-реципієнтів) у якості як першої, так і другої кореневої морфеми композитів, а іноді, в якості коренів афіксальних слів. Прикладами можуть слугувати такі групи слів: **патологія** та **психопатія**, **автограф**, **бібліограф** та **графологія**, **графоман**; приклад коренів афіксальних слів – **графіка**, **манія**, **психіка**; **логoped** та **філолог**, **біолог**, **зоолог**, англ. **orthography** та **graphology**, фр. **géographie** і **graphomanie** тощо. Головними аргументами прибічників цієї концепції є: 1) стабільність лексичного значення компонентів іншомовного походження; 2) їх здатність до утворення складних слів як у препозиції, так і у постпозиції (**педофіл** та **логoped**, **філологія**). Але, на наш погляд, при такому підході не враховується семантичний та когнітивний боки цього питання. Подібні елементи прийшли в англійську, французьку, російську та українську мови давно, і їх первинне значення поступово почало забуватися. Наприклад, всі багато разів чули слово **автограф**, для розуміння якого зовсім не потрібно знати походження та значення компоненту **-граф**. Необхідно звернути увагу, що значущість морфем типу **-граф**, **-лог** для носіїв української мови є більш низькою, ніж значущість інших компонентів звичайних складних слів.

Інтернаціональні словоеlementи дійсно можуть використовуватися як у препозиції, так і у постпозиції, іноді навіть і ізольовано, але певна модель їхнього вживання є пріоритетною. На підтвердження цієї думки необхідно звернутися до елементу **-лог-**. Він справді може використовуватися у препозиції: **логoped**, **логopedія**, але випадків, коли цей компонент використовується у постпозиції набагато більше, бо за його допомогою утворюється ціла низка іменників, які належать до ономасіологічного класу «галузь знань»: **фонологія**, **психологія**, **біологія**, **зоологія**, **гідрологія**, **гінекологія**, **культурологія**, **соціологія** тощо.

Іншу концепцію представлено в роботах М. М. Шанського, який виділяє морфеми **-олог**, **-оман**, **-офіл**, **-офоб**, **-ограф** і називає їх чистими суфіксами, аргументуючи це тим, що ці запозичені словоеlementи не мають власного лексичного значення, а зв'язок з відповідною їм кореневою морфемою вже

загубився. На наш погляд, не має підстав виділяти суфікси **-офоб** та **-оман**, коли існують прості лексеми **фобія** та **манія** (до речі, вони мають самостійне повноцінне лексичне значення). Що ж стосується компоненту **-ограф** то також існують одиниці, де конституент **граф-** знаходиться у препозиції (**графоман**, **графологія**). Незрозумілим є також визнання **о** як частини «суфікса», бо, наприклад, у російській мові існують лексеми з різновидами зазначених елементів, які мають у своєму складі компонент **-и** замість **-о**: **альтиграф**, **лімніграф**. Таким чином, доцільніше було б вважати, що **-о-** - це не компонент словоеlementу, а поєднувальний голосний (інфікс).

Третя концепція виникла в роботах дослідників англійської мови, у цій теорії конструкти **-логія**, **-фобія** розглядаються як радикасоїди. При аналізі похідних з елементами **grapho-**, **-logy** в англійській мові виявилось, що компоненти іншомовного походження різночлени відрізняються від інших одиниць словотворення і мають власні специфічні риси, найважливішими з яких є: 1) здатність до одночасного сполучення ознак кореневих та афіксальних морфем; 2) можливість використання тільки у зв'язаному вигляді. На цій підставі компоненти іншомовного походження виділяють в окрему групу морфем перехідного типу – радикасоїдів.

В основі четвертої концепції знаходиться ідея потенційного переходу кореневих морфем в афіксальні. Однак ця можливість залежить від сукупності багатьох власне лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, тому не дивно, що при аналізі фактичного матеріалу дослідники по різному визначають критерії виділення та головні ознаки морфем перехідного типу. Тому у рамках четвертої теорії можна розглядати два підходи: якісний та кількісний.

Представники якісного підходу підкреслюють, що компоненти грецького та латинського походження, як і незапозичені елементи складних слів, можуть використовуватися як у якості кореневої (як у вільному, так і в зв'язаному вигляді), так і в якості афіксальної (що є характерним для афіксоїдів) морфеми. Афіксоїди являють собою приклад нейтралізації ознаки однойменності: вони відносяться до категорії кореня, але виконують функції афікса.

К. Г. Городенська відзначає, що в українській мові «більшість запозичених коренів комбінуються з декількома самостійними слова, що дає привід говорити про початковий етап їх афіксоїдації, інші продовжують функціонувати тільки у складі композитів » [3, с. 37].

Прибічники кількісного підходу до визначення морфемного статусу дериваційних формантів пропонують використовувати декілька істотних квантитативних величин, а саме – синхронічну продуктивність (кількість нових слів з певним формантом, що утворилися за певний проміжок часу) та діахронічну продуктивність (сумарна кількість слів з конкретним формантом, які утворилися за весь час існування конкретного словотвірного типу).

Отже, основними постулатами, які підтверджують четверту концепцію є: 1) можливість функціонування компонентів грецького та латинського походження і в якості кореневої морфеми, і в якості афіксальної, що підтверджує синкретичний характер таких інтернаціональних компонентів композитів; 2) високий ступінь узагальненості значення цих компонентів порівняно з кореневими морфемами, але менший – порівняно з афіксальними.

У сучасній лінгвістиці немає єдності стосовно визначення статусу інтернаціональних терміноелементів на кшталт **-логія**, **-манія**, **-філія**. Існує декілька поглядів на цю проблему: 1. Запозичення з грецької та латини – це афікси; 2. Інтернаціональні терміноелементи – повноцінні корені; 3. Конструкти грецького та латинського походження – радиксоїди; 4. Інтернаціональні елементи належать до класу афіксоїдів. Найбільш продуктивними є інтернаціональні афіксоїди **-логія**, **-фобія**, **-манія** та **-терапія**. Так, в українській мові налічується 260 лексем з елементом **-логія**; в англійській та французькій мовах – 168 лексем з конструктором **-phobia** / **-phobie**. Взагалі, дуже важко підрахувати точну кількість лексем з міжнародними терміноелементами, бо кожного дня наука збагачується новими поняттями, для номінації яких використовуються універсальні словотвірні конструкти, які роблять науково-технічні терміни зрозумілими для носіїв різних мов. Афіксоїдація є характерною для всіх чотирьох мов, які аналізуються, що можна пояснити дією закону мовної економії

мовних зусиль та поширенням аналогічних процесів у мові та мовленні.

За походженням можна виділити наступні класи афіксоїдів: незапозичені; запозичені, інтернаціональні.

Найчисельнішими є незапозичені афіксоїди в англійській мові, що можна пояснити тим фактом, що на початку ХХІ ст. саме словоскладання стає найпоширенішим способом словотвору у цій германській мові, а як результат – підвищення продуктивності моделей, що базуються на ньому, що призводить до розвитку у певних основ узагальнюючого категоріального значення.

Якщо говорити про сучасний етап розвитку мов, то основним джерелом запозичень як афіксоїдів, так і повнозначних слів стала англійська мова, при чому досить часто запозичуються не тільки слова або словотвірні форманти, але й певні зразки словотворення. В українській мові фіксуються афіксоїди, при написанні яких використовується латиниця: *VIP, PR, CD, SMS, DVD*. Велика кількість запозичень з англійської мови пояснюється тією роллю lingua franca, яку англійська мова виконує у сучасному постіндустріальному глобалізованому суспільстві.

Найбільш чисельну групу складають інтернаціональні афіксоїди, що утворилися на основі елементів грецького та латинського походження. Вони є характерним як для слов'янських, так і для германських та романських мов. Інтернаціональні словотвірні форманти характеризуються високою продуктивністю, бо вони здебільшого використовуються для утворення термінів (у науці, техніці, медицині тощо), які мають універсальний характер.

Процес запозичення також виступає як важливий фактор функціонування квазікомполітів, бо цей процес збагачує мови-реципієнти як новими афіксоїдами, так і складними словами, що не можуть бути розгорнуті у словосполучення у мові реципієнта.

Утворення нових лексем шляхом квазікомполіції є поширеним у медичній термінології, але в якості гіпотези можна навести твердження що квазікомполіція є одним з найпродуктивніших способів творення нових термінів в усіх галузях, бо терміноелементи грецького та латинського

походження (наразі можна говорити і про терміоеlementи англійського походження на кшталт **-імідж, -мейкер, -френдлі**) слугують як компоненти, які поєднуються за аналогією до вже функціонуючих у мовній системі слів. Поширеними в медицині є терміоеlementи **кардіо-, -терапія, -логія, -манія, -фобія, -графія, енцефал-, -стеноз, -склероз, -рагія, -рафія, -альгія, біо-, офтальмо-** тощо. Студенти медичних навчальних закладів окремо вивчають дисципліну «Латинська мова та основи медичної термінології», де ретельно аналізують та засвоюють терміоеlementи та зразки їх використання.

Але, на наш погляд, вивчення префіксоїдів та афіксоїдів грецького та латинського походження є доцільним не тільки для майбутніх медиків, але й для майбутніх біологів. Для того, щоб довести таку тезу, необхідно звернутися до існуючих лексем.

Шляхом аналізу термінів на позначення видів динозаврів можна дійти до висновку, що багато з таких лексем утворилися шляхом суфіксоїдації.

Отже, диноз**аври** (dinosauria – від дав.-гр. δεινός – «страшний» і σαῦρος – «ящір») – вид **завро**псидів, який з'явився близько 251 млн років тому. Як бачимо, терміоеlement **-завр-** може функціонувати як у препозиції, так і в постпозиції, що підтверджує його афіксоїдний статус, бо афіксоїди, це частини слів, які мають ознаки як коренів, так і афіксів.

Компонент **-завр** (ящір) частіше набуває статусу суфіксоїду, бо активно використовується на позначення інших видів динозаврів:

Мегалозавр (лат. *Megalosaurus*, від дав.-гр. μεγάλος – «величезний» і σαῦρος – «ящір») – рід хижих двоногих ящеротазових динозаврів, які жили в середині юрського періоду (181–166 млн років тому). Останки знайдені в Англії, Франції та Португалії. Мегалозавр є першим описаним динозавром [1].

Терміоеlement **мега-** та **мегало-** широко використовується в інших галузях: **спленомегалія, гепатомегалія, мегаломанія**. У якості префіксоїду цей конструкт почав поширюватися поза межами термінології та набувати поширення у побутову стилі мовлення та сленгу: **мегапопулярний, мегасмачний, мегапродукт, мегаякісний**, причому разом зі зміною

функціонального стилю, дещо змінюється і лексичне значення. У наведених вище випадках **мега-** розвиває значення «дуже», «супер», «високої якості», цей компонент став популярним у рекламі та назвах магазинів та ресторанів: **«Мегасмак»**, **«Мегашоп»**.

Назва **алозавр** означає «інша ящірка». Вона є похідним від грец. ἄλλος («інша») і σαῦρος («ящірка»). **Іхтіозавр** (*Ichthyosaurus*, перекладається як «рибоящір») – рід морських рептилій, що досягали в довжину в середньому до 4 метрів.

Еласмозавр (від лат. *Elasmosaurus* – «ящір з тонкими пластинами») – гігантський плезіозавр пізнього крейдяного періоду.

Брахіозавр (лат. *Brachiosaurus*; буквально «плечистий ящур») – вимерлий рід рослиноїдних динозаврів завроподів, що мешкали у Північній Америці в пізньому Юрському періоді, приблизно 154–150 мільйонів років тому.

Стиракозавр – рослинноїдний динозавр із родини цератопсидів. Жив у кінці крейдового періоду [2, с.18].

У підручниках та енциклопедіях можна також знайти згадки про **птерозаврів** (літаючі динозаври) та **тиранозаврів** (ящірки-тирани, дуже великі та досить агресивні, мали суворий вигляд), а **титанозавр** це ящір-титан.

Цератозавр (лат. *Ceratosaurus* – від грец. κερας/κερατος – ріг + ящір) – рід хижих ящеротазових динозаврів із родини цератозавриди, які існували в юрському періоді на території Північної Америки, Європи та Африки.

Сколозавр (*Scolosaurus cutleri*) – вид птахотазових динозаврів.

Окрім суфіксоїда **-завр**, можна говорити про використання терміноелементу **-цефал** (голова), який є дуже поширеним у медичній термінології (**брахіцефали**, **доліхоцефали**).

Евоплоцефал (*Euoplocephalus* – «добре озброєна голова») – рід дуже великих трав'яїдних анкілозаврів, що жили в пізній крейді на території сучасної Канади.

Інколи навіть можна спостерігати комбінацію цих двох терміноелементів в одній лексемі:

Нодоцефалозавр**(Nodocephalosaurus)** – птахотазовий динозавр

родини Анкілозаврові (Ankylosauridae). Динозавр жив в кінці крейдяного періоду на території Північної Америки [2, с.14]. Існують також **нотозаври** (фальшиві ящіри) та **плезіозаври**.

Наразі, термінологічний конструкт **-завр** поширює сферу свого використання, з'являються okazionalni лексеми, які містять цей терміоелемент. Наприклад, **крокозавр** – це велетенський доісторичний крокодил, який є героєм стрічки «Мегаакула проти Крокозавра». На багатьох сайтах пропонують купити **дракозавра** – дитячий рюкзак у формі дракона.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що більшість назв динозаврів має інтернаціональний характер, універсальним є суфіксоїд **-завр**, за допомогою якого наголошують, що все це ящури. Перший компонент також часто грецького або латинського походження. Він описує цю тварину. Цікаво, що у медицині принцип творення термінів є таким самим (узагальнення + уточнення). До того ж, суфіксоїд **-завр** почав використовуватися в okazionalnih новоутвореннях. Перспектива подальших розвідок є в аналізі перших компонентів та їх використанні у термінах інших дисциплін.

Література

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Динозаври. Режим електронного доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8>
2. Гонік Л. *Всесвітня історія, том 1: Від Великого вибуху до походів Олександра Македонського*. Київ: Рідна мова. 2020. 368 с.
3. Городенська К. Г. Префікси і префіксоїди в українській мові. *Мовознавство*. 1986. № 1. С. 36 – 41.
4. Mitterand H. *Les Mots Français*. Paris: Presses Universitaires de France, 1992. 142 p.
5. Stekauer P. *English Word Formation (A History of Research (1960-1995))*. Tübingen: Narr, 2000. 301 p.

Abstract. The article is devoted to the functioning of term elements of Greek and Latin origin in the biological field. As illustrative material, the names of dinosaurs are used, for the creation of which the suffixoid **-заєр** is the most productive. Prefixoids are also analyzed. Four main concepts for determining the status of international components in composites were considered. It is proven that such term elements are common in the terminology of the medical field too. It is emphasized that the affix **-заєр** is even used in occasional neologisms.

Most dinosaur names are international and the suffixoid **-заєр** is universal. This suffixoid helps to show that all of creatures with such names are ungulates. The first component is also often of Greek or Latin origin. It describes this animal. It is interesting, that in medicine the principle of term formation is the same (generalization + clarification). In addition, the suffixoid **-заєр** began to be used in occasional neoplasms. The prospect of further exploration lies in the analysis of the first components and their use in terms of other disciplines.

Keywords: term, affixoid, suffixoid, prefixoid, occasionalism.

Стаття надіслана 27.01.2025

Самойленко О. В.